

Ljubo Karaman

JOŠ O KRALJU SLAVCU

Miho Barada je posljednjih godina s uspjehom podvrgao kritici i ispravio više detalja i tvrdnji iz najstarije hrvatske povijesti. Između ostalog zabacio je davno mišljenje o hrvatskom kralju Slavcu. S Baradinim mišljenjem složio se i sam Šišić i kralj Slavac ne figurira u nizu hrvatskih kraljeva u povjesnim djelima najnovijeg doba. Meni se međjutim argumenti izneseni od Barade ne učiniše dosta jakim i uvjerljivim. Znao sam pored toga, prema usmenom saopćenju, da se s Baradinim mišljenjem slaže i da je do istih rezultata u pogledu Slavca došao Viktor Novak, koji je spremao studiju o kartularu samostana sv. Petra u Selu, u kojem se jedino spominje rex Slavizo. Sada je objelodanjena opsežna, svestrana i temeljita studija ob ovom kartularu iz pera V. Novaka i P. Skoka. U njoj se i Novak odlučno zalaže za to, da Slavac nije hrvatski kralj između Petra Krešimira i Zvonimira, već samostalan neretljanski vladar iz samog kraja 11. stoljeća. Ali ni Novakovi argumenti u pogledu Slavca me ne uvjeriše, pa držim zgodnim iznijeti na diskusiju svoje prigovore Baradinim i Novakovim izvodima u ovom pitanju.¹

1.

Tezu o Slavcu kao kralju Hrvatske iznio je još historičar Ivan Lučić u svojem djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae*. Lučić je naime naišao u kartularu sv. Petra u Selu, koji na čelu teksta ima datum g. 1080., na Slavca uz naziv rex, pa je, prema znanju i stanju nauke svojeg doba, držao Slavca hrvatskim kraljem i postavio ga između kralja Petra Krešimira, koji se posljednji put u dokumentu spominje g. 1073. i kralja Zvonimira, koji se spominje od g. 1075. Povod reviziji Lučićeva mišljenja, koje su prihvatili i dalje razradili historičari prošlog i ovog stoljeća, dao je Baradi sretan nalaz dokumenta iz g. 1050. u Vatikanskoj Biblioteci, u kojem sastavljač isprave, kojom se crkva sv. Silvestra na Biševu dariva samostanu benediktinaca na Tremitima, spominje neretljanskog vladara Berigoja kao rex Marianorum. Preispitujući nato tekst kartulara sv. Petra Barada je došao do uvjerenja,

¹ Up. M. Barada, *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća*, u »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«, Sv. L., Split 1932, str. 175—183; V. Novak-P. Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb 1952, *passim*.

da se datum g. 1080. kartulara odnosi samo na posvećenje crkve, kojom je prigodom Splitski Petar Crni crkvu obilato obdario zemljama i crkvenim priborom, dok pasus sa spomenom Slavca iznosi mnogo kasnije događaje iz vremena kada je isti Petar Crni, post multorum annorum curricula, pokraj crkve osnovao samostan kao zavjet učinjen u vrijeme teške bolesti. Tako je Slavac ostao zapravo neodređen u vremenu i Barada mu fiksira vrijeme na temelju ovih razmatranja: 1. Slavac presudjuje spor oko neke zemlje darovane sv. Petru u Selu mnogo godina kasnije nego li je u sudjenju u ranijem sporu učestvovala Jakov, knez Neretljana (dux Marianorum); 2. Jakov, knez Neretljana, spominje se u dokumentima iz vremena kralja Zvonimira i Stjepana II godine 1078.—1089.; 3. prema tome je Slavac samostalan vladar Neretljana iz samog kraja stoljeća. I Novak je došao do istih rezultata, uglavnom na temelju istih argumenata, to jest s jedne strane na temelju pretpostavke, da je Petar Crni prije podigao crkvu svečano posvećenu g. 1080., a tek mnogo godina kasnije poslije teške bolesti, osnovao samostan, a s druge strane na temelju uvjerenja, da tekao s pasusom, u kojem se spominje Slavac, započinju u kartularu izvodi iz vremena osnutka samostana, koji je uslijedio poslije g. 1090.

Novak piše, da su raniji komentatori kartulara sv. Petra također razlikovali vrijeme gradnje crkve i vrijeme osnutka samostana i smatrali, da je datum 1080. na čelu teksta kartulara godina, kad se osnovao samostan, a crkva da je bila sagrađena, dakle i posvećena, daleko ranije, već oko g. 1060. odnosno 1064.—65. To nije točno. Jedino P. Kaer piše, da je crkva sagrađena oko g. 1060., a samostan da je osnovan kasnije i to negdje prije g. 1073. Rački i Šišić su samo mišljenja, da je i prije svečanog posvećenja crkve, g. 1080., kojim je povodom ktitor Petar Crni bogato obdario svoju zadužbinu, postojao samostan i stavljaju početak samostana, a prema tome i crkve, oko g. 1060., odnosno 1064.—1065.² Njihovo je mišljenje razumljivo, jer po pravilu gradnja crkve i osnutak samostana prethode svečanom posvećenju crkve; oni samo početak izgradnje samostana i crkve fiksiraju u spomenute godine bez posebnog obrazloženja i opravdanja.

Katedrala u Zagrebu je bila svečano posvećena prilikom boravka Andrije II u Zagrebu g. 1217., ali su se u katedrali već pod kraj 12. stoljeća pokapali zagrebački biskupi; a katedrala u Šibeniku posvećena je g. 1555., iako se je počela graditi stoljeće ranije g. 1431., a još prije to jest od g. 1402. su počela pritjecati darivanja i ostavštine za gradnju crkve. Ktitor samostana obično gradi u isto vrijeme i crkvu i zgrade

² Up. Novak-Skok, Supetarski kartular, n. dj. str. 33, bilj. 12; P. Kaer, Dvije opatije sv. Petra Gumajskog i sv. Stjepana de Pinis u staroj splitskoj nadbiskupiji za doba narodne hrvatske dinastije, Spljet 1890, prilog *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, 1890, str. 30—32. Rački u Radu zagrebačke Akademije izdanom godinu dana prije njegove smrti (Rad 126, str. 191, Zagreb 1893) piše, da je Petar Crni već prije g. 1080. u mjestu Selo sagrađio samostan sv. Petra (Documenta str. 65, on fiksira to vrijeme u g. 1065.), a Šišić u svojoj *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1915, na str. 539 također piše, da je Petar Crni oko g. 1064. utemeljio samostan sv. Petra, a ne crkvu, kako Novak navodi.

za redovnike, osim slučaja da samostan osniva čitav grad pa se samostanu daje neka već ranije i drugom prigodom podignuta crkva.³ Ali ovo nije slučaj u sv. Petru u Selu, kojega se ktitor, splitski odličnik Petar Crni hvali, da je *cepimus ecclesiam construere, quamque deo permittente studio artificum complevimus*. Prema tome ćemo opravdano pretpostaviti da postoji veći razmak vremena između gradnje crkve i osnutka samostana i da su crkva i samostan dvije različite stvari, samo ako imamo izričitog oslona i dokaza u dokumentima.

Čini se, da je Baradu i Novaka navela na mišljenje, da su gradnja crkve i osnutak samostana dvije i o sebi i po vremenu postanka različite stvari⁴ u prvom redu okolnost, da se na čelu kartulara sv. Petra u dijelu, koji prenosi sadržaj uvodnog dijela fundacionalne isprave Petra Crnog izdate povodom posvećenja crkve g. 1080., ktitorovo darivanje spominje izrazom *in domo dei dedimus* i *pro dotis eiusdem ecclesie nos exigere cepit*, a ne spominju se izričito *monasterium* ili *coenobium*. Ali ispitivanjem teksta kartulara uvjerit ćemo se, da se u darovnici ili darovnicama Petra Crnog svojoj zadužbini i dalje dosljedno i isključivo javlja izraz *ecclesia* dapače i ondje, gdje je po sadržaju jasno, da se radi o samostanu a ne o samoj crkvi.

Tako na primjer zadužbina sv. Petra dobiva od Petra Crnog više od 50 robova i oni se u više izvoda kartulara sv. Petra derivaju in *ecclesia*, ad opus *ecclesie*, *ecclesie servus*, in *ecclesia sancti Petri* (izvodi br. 42, 44, 45, 48, 64, 65, 67 i 68).^{4a} I Novak je mišljenja, da je toliki broj robova bio potreban kao radna snaga, tek onda, kad je sagradjen samostan poslije g. 1090. i kad se ukazala potreba za obradjivanjem većeg broja zemalja i vinograda. Ali pod dojmom gore navedenih izvoda, u kojima se robovi daju u vlasništvo in *ecclesia* itd., Novak pripušta naknadno mogućnost, da je ponekog roba Petar Crni kupio odmah pri gradnji crkve i da su oni mogli da budu pomagači pri njenoj gradnji dakle godinu, dvije prije 1080 g.⁵ Medjutim u izvodima iz darovnica Petra Crnog u kartularu ne spominje se za ni jednog roba, da je dan u vlasništvo *monasterio*; a osim toga u barem dva slučaja jasno je, da je *ecclesia*, kojoj je rob bio darovan, u stvari bio samostan sa redovnicima i opatom. To je slučaj dječaka Zlobe (izvod br. 45), kojeg je Petar Crni kupio od oca i poslije toga dao mu slobodu, izučio za svećenika i obvezao ga da će trajno služiti sv. Petru, što može biti, ako se radi o samostanu, ad *eiusdem ecclesiae opus*, *ibi illum*

³ To je slučaj kod samostana sv. Krševana u Zadru g. 986. (Documenta, str. 21), samostana sv. Petra u Drazi na Rabu g. 1059. (Documenta str. 57), samostana duvna sv. Dujma u Trogiru g. 1064. (Documenta str. 63), samostana duvna sv. Marije u Zadru g. 1066. (Documenta str. 66) i samostana duvna u Splitu g. 1069. (Documenta str. 75).

⁴ Barada (n. dj. str. 180) piše, da se u tekstu darovnica Petra Crnog čisto i bistro razabiru dva vremenska termina: sagradjenje crkve a istom poslije utemeljenje samostana pri istoj, ali on to ne obrazlaže potanje. I Novak polazi u svojoj široko zasnovanoj studiji s istog uvjerenja i iznosi amo tamo u prilog svoje teze, nekoja razmatranja, na koje ću se osvrnuti.

^{4a} Novak je raščlanio kartular u 106 izvoda, n. dj. str. 213—232: po njemu navodim izvode u ovom članku.

⁵ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 107 i 199.

perpetuo manere volumus.⁶ To je nadalje slučaj svinjara, koji je iz zahvalnosti, što ga je opat (abbas) izliječio od kozica, dao se u vlasništvo samostanu, iako kartular veli in nominata ecclesia. Povodom ovog slučaja i sam Novak priznaje, da je termin ecclesia mogao biti uzet i za samostan; ali on ovo iznosi tek pri kraju svoje studije i ne izvodi iz toga nikakove daljnje zaključke.⁷

Isto tako Novak uvidja da obveza, da se dnevno služi misa, koju čitamo u izvodu načinjenu prema zaključnoj stavci fundacionalne listine Petra Crnog (izvod br. 70 a), u kojem opet dolazi termin ecclesia a ne monasterium, priliči više samostanu, a ne jednoj seoskoj crkvi; ali ipak ostaje pri, da tako rečem, apriornom uvjerenju, da je postojala posebna listina prigodom osnutka crkve iz g. 1080 i posebna listina prigodom kasnijeg osnutka samostana.

A najljepše jeste, da i sam pasus kartulara, u kojem se spominje odluka Petra Crnog da osnuje samostan i u nj se povuče, dakle sam temelj za Baradinu i Novakovu reviziju ranijeg mišljenja o kralju Slavcu, rabi isključivo izraz ecclesia ondje, gdje je jasno da se radi o samostanu: ozdravivši Petar Crni izvršio je zavjet učinjen u vrijeme teške bolesti da će, ostane li na životu, u Sv. Petru se dati ošišati i obući haljinu sv. Benedikta, in prefata ecclesia Petri apostoli me totonderem et habitum beatissimi Benedicti recipere, i uz savjet i pomoć splitskog nadbiskupa Lovre i njegovog klera postavio je svoga sinovca Grgura za opata samostana, in supra nominata ecclesia domnum Gregorium nostrum nepotem abbate m ordinavimus.

U jednu riječ činjenica je, da se u čitavom osnovnom dijelu kartulara, koji iznosi sadržaj darovnice Petra Crnog i bilješke u vezi s time,⁸ Petrova zadužbina spominje kao ecclesia, pa bilo da se radi o crkvi, bilo da se radi o samostanu. Kada bi poraba termina ecclesia odnosno pomanjkanje termina monasterium, koji rabe drugi darovatelji iz kartulara,⁹ imali značiti, da u to vrijeme još nema samostana, to bi trebalo zaključiti, da uopće ni Petar Crni ni nitko u njegovo vrijeme nije osnovao samostan: a to se protivi i izričitom gore navedenom kazivanju kartulara (izvod br. 6), kao i stoljetnom nazivu samostana po ktitorovu očevu odnosno obiteljskom imenu Petrus de Gumai.¹⁰

U ostalom poraba termina ecclesia za samostansku zadužbinu nije nikako iznimna pojava u to doba. Imamo je u dokumentu, koji je Baradi upoće dao povoda za pokretanje pitanja o kralju Slavcu, naime u darovnici neretljanskog vladara Berigoja iz g. 1050.¹¹ U njoj se crkva

⁶ I ovdje Novak koleba: na str. 103 tumači gornji pasus, da je Zloba bio »vezan pravilima benediktinskog reda, kome je pripadao manastir sv. Petra«, a na str. 199 piše »da to znači crkvu, a ne manastir«.

⁷ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 200.

⁸ U Barade, n. dj. str. 179, br. 1 i 2 (7), a Novaka, n. dj. str. 159—160 izvodi br. 1—70 a i 78—86.

⁹ U Barade br. 3—6, 8—9, a u Novaka izvodi br. 71—77.

¹⁰ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 67.

¹¹ Up. Barada, n. dj. str. 177.

sv. Silvestra na otoku Biševu daje u vlasnost benediktinskom samostanu na Tremitima s riječima *illam offere et tradere in ecclesia sancte Genitricis et virginis Marie, que dedicata est in insula Tremiti, ubi regimen tenere videtur dominus Guisenolfus venerabilis a b b a s*.¹²

U vjeri, da je Petar Crni tekao po isteku mnogo godina poslije gradnje crkve pristupio osnivanju samog samostana učvršćuje Novaka okolnost, da se kod posvete crkve g. 1080. kao darovatelj spominje Petar Crni i žena mu Ana; a prema propisima nije se redovno mogao suprug odvojiti od žive žene i poći u samostan, osim da se i ona zamonašila.¹³ Medjutim mi ne znamo, da li Petrova žena nije to učinila; a isto tako ne moramo uzeti, da je Petar Crni primio sv. red i zamonašio se, nego se po svemu čini, da se samo povukao u samostan, tu se dao ošišati i obukao haljinu sv. Benedikta, e da živi u askezi poput braće redovnika. Bio je to u to doba običaj. Navest ću samo slučaj, bliz po vremenu i okolnostima, vojvode Stjepana, Krešimirova sinovca, koji se bio povukao u tišinu samostana sv. Stjepana »pod borovima« u Splitu, e da nekoliko godina kasnije zasjedne na hrvatsko prijestolje.

Na jednom mjestu svoje studije Novak nagadja, da se je Petar Crni, revni pristaša papinskog reformnog pokreta i proreformne politike kralja Zvonimira, povukao u samostan tek poslije ženine smrti i poslije ubistva kralja Zvonimira g. 1089., kada su se u hrvatskim krajevima prilike tako izmijenile, da je bilo opasno stajati u prvim redovima borbe.¹⁴ I ovo je nagadjanje bez temelja i protivno izričitom kazivanju samoga Petra, da je samostan osnovao kao zavjet učinjen u vrijeme teške bolesti.

Uopće iz čitavog konteksta uvodnog dijela kartulara, osobito onog dijela, u kojemu se, iza darivanja obilatog posjeda zemalja zadužbini sv. Petra, iznose peripetije oko sticanja tih zemalja, jasno proizlazi, da je do velike bolesti Petar Crni bio sav zauzet materijalnim brigama sticanja i povećavanja svog imutka¹⁵ — to je ono in rebus stultis studui nichil utile multis njegova epitafa — i da se je tekao u teškoj bolesti zavjetovao da će, ostane li pomoću božjom na životu, sagraditi crkvenu zadužbinu i povući se u tišinu samostanskog života: dakle, prije bolesti nema traga crkvi, a u bolesti je začeta ujedno namisao podizanja i crkve i samostana.

Prema svemu ovome, što iznesosmo, nemamo nikakova oslona za pretpostavku, da je jedno gradnja crkve a drugo osnivanje samostana

¹² Kralj Slavic potvrđuje (u izvodu br. 75) samostanu posjed zemalja koje je još za života njegov brat Rusin bio darovao in monasterio sancti Petri (izvod br. 72) i tome dodaje još neke svoje zemlje u istom kraju s riječima in eadem ecclesia contulit. A u natpisu na sarkofagu Petra Crnog u onom dijelu, koji je poslije Petrove smrti sastavio njegov prijatelj svećenik Dobro ističe se kao pokojnikova zasluga, da je osnovao samostan i oko njega podigao zidine templum fundavit cum menibus (Novak, n. dj. str. 29) iako riječ templum u užem smislu znači hram božji, dakle crkvu a ne samostan.

¹³ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 42.

¹⁴ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 32.

¹⁵ Up. Novakovo pisanje u n. dj. str. 28.

i da je proteklo dugo vrijeme između jednog i drugog čina. A vjerovanje u to je upravo bila polazna točka i Baradi i Novaku, da pasus o kralju Slavcu u kartularu istrgnu iz veze sa dijelom kartulara ispred toga, koji je datiran g. 1080. i koji iznosi događaje što su se zbili te godine prigodom posvete crkve, odnosno prepričava događaje u vezi s darovanim zemljama, koji su se zbili prije te godine, pa da na temelju toga, u daljnjem razlaganju, izvedu zaključak, da je Slavac bio neretljanski vladar iz samog kraja 11. stoljeća.

Kartular sv. Petra jest zbornik dokumenata posebne vrsti namijenjen svrsi, da samostan brani i dokazuje svoja prava. On sastoji iz niza prijepisa i izvoda različitih darovnica i bilježaka o darovanim stvarima; prvi mu je dio sastavljen početkom 12. stoljeća a drugi dio krajem tog stoljeća. To je uzeo u obzir već Rački i darovnice iz 11. stoljeća razdjelio prema različitim darovateljima. Barada je to uglavnom izmijenio samo u toliko, što je ono, što je samostanu darovao ktitor Petar Crni (u Račkoga, Documenta br. 111), razdjelio u dva dijela, od kojih se prvi odnosi na gradnju crkve posvećene g. 1080., a drugi, bez datuma, odnosi se na navodno mnogo kasnije osnovani samostan (na samom početku ovog drugog dijela spominje se kralj Slavac). A Novak je raščlanio čitav kartular prema predmetu u 106 izvoda, od kojih darivanje Petra Crnog sadrže izvodi 1—70 i 78—86.

Medjutim i sam Novak piše, da je kartular sastavljen nekim redom i prema utvrđenom planu. Jednu veliku cjelinu čini u kartularu prvih 70 izvoda, koji iznose darivanje crkvi i samostanu Petra Crnog. U tom osnovnom dijelu ističu se posebne grupe, koje govore o posjedima u Poljicima, u Solinu i oko njega te o kupoprodaji darovanih robova.¹⁵ Najuže je pak, prema mom mišljenju, povezana grupa izvoda br. 2—6 (u ovom posljednjem izvodu spominje se Slavac), koja iznosi peripetije onih zemalja oko crkve, koje su Petar i žena mu darovali zadužbini sv. Petra u izvodu br. 1. Da im vidimo sadržaj.

Na dan svečanog posvećenja crkve dne 11. oktobra 1080., na poziv splitskog nadbiskupa Lovre, Petar Crni je dao svojoj zadužbini kompleks zemalja oko crkve, koje je ranije bio pravovaljano nabavio (omnia enim ista nostro proprio acquisivimus pretio) (izvod br. 1). I tada se u izvodima br. 2—6 redom iznosi, kako je Petar došao do tog posjeda, kako je nabavljao najprije jednu, pa drugu i daljnje zemlje, te na kakove je poteškoće i borbe za priznanje svog vlasništva on naišao. Ne spominju se u tim izvodima br. 2—6 neke nove zemlje, ne iznose se naknadna darivanja, već se samo iznose peripetije zemalja darovanih i spomenutih već u uvodnom izvodu br. 1. Posjed ovih zemalja oko crkve spominje se u uvodnom izvodu 1., koji je napravljen prema fundacionalnoj listini izdanoj povodom posvećenja g. 1080., istim riječima kao i u izvodu br. 6 u kojem se spominje kralj Slavac: posjed se proteže kroz Glavicu i Dolinu (mons, monticellum — vallis) od Solina (Saline) do vinograda Tuste Kose (vinea Tilste Cosse). I Novak priznaje, da su se nabava zemalja i sporovi oko posjeda tih zemalja

¹⁵ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 159.

u izvodima 2—5 zbili prije g. 1080.¹⁷ Jasno je, da je Petar nabavio zemlju, na kojoj je podigao crkvu, prije gradnje crkve. Samo izvod br. 6. Novak i Barada prebacuju u mnogo kasnije vrijeme, jer se u njemu spominje samostan, tobože osnovan mnogo godina kasnije. Ali kako nema tog dvostrukog, posebnog osnivanja crkve, pa tek onda samostana, nema ni razloga izlučiti taj izvod br. 6 iz konteksta s izvodima pred njim. Ovaj izvod, u kojem se spominje Slavac je ne samo sadržajem nego i stilizacijom usko vezan s izvodima, što mu prethode. U izvodu br. 6 se opetovano navode predmeti i osobe iz predidućih izvoda kao prefata i supra nominati (in prefata ecclesia, in nominato Monticellum, ex prefatis testimoniis, ad nominatas Petras). Sam izvod počinje s riječju nam (naime, jer), koja usko povezuje tekst sa predidućim. Nam stoji na početku izvoda u kartularu samo još u izvodu br. 2, kojim započinje iznošenje ranijih peripetija zemalja darovanih godine 1080.

Novak tvrdi, da se tekak od br. 6, kojim navodno započinju izvodi iz vremena samostana, izmjenjuje uporaba plurala i singulara od strane ktitora, dok u izvodima 1—5, koji se odnose na crkvu podignutu od bračnog para Petra Crnog i žene mu Ane, da nalazimo samo na pluralnu stilizaciju.¹⁸ To međutim nije točno. U izvodu br. 4 pored emimus i divideremus imamo dedit mihi, ego dividerem, in parte mea, a me, mecum duxi, a u izvodu br. 5 pored više pluralnih izraza imamo i a me subtrahere cepit.

Ako je to tako, a najvjerojatnije jeste, to se je Slavac još negdje prije g. 1080. našao u Poljičkom primorju, gdje je u crkvi sv. Petra u Priku, u pratnji bana Petra i župana Zarube, presudio spor između Petra Crnog i Tugarana, koji su Petru osporavali pravo da gradi zaselak za samostanske slugu na brdašcu Glavici iznad crkve (monticellum), što ga je ranije bio pravovaljano nabavio od Miroslava i sinova Mihajlovih.¹⁹ Razumljivo je prema tome, da ga je Lučić, nagadjajući, da je rex Slaviz kartulara hrvatski kralj, ugurao između Petra Krešimira i Zvonimira. Rekoh nagadjajući, jer kartular ne veli za Slavca, da je bio rex Croatiae. I stvarno sigurnih dokaza za to nemamo. Ali za to govore ipak suglasni indiciji, a ti su: naziv rex, nastup u pratnji bana i djelovanje na teritoriju hrvatske države.

¹⁷ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 194—195. Vidi također str. 189: »sigurno je, da je Petar Crni imao u svome vlasništvu i takove posjede još iz ranijih vremena, a njih je poklonio crkvi pri njenoj posveti. Stjecanje tih posjeda zacijelo je bilo uneseno u pismena svjedočanstva, u noticije ili karte, da bi trajno mogle pred sudovima braniti vlasništvo u slučajevima, kad bi od ma koga bilo napadnuto. A takovih je vlasništava bilo i iz vremena prije 1080. godine«.

¹⁸ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 41—42.

¹⁹ Kronologija događaja ispričanih u uvodnom dijelu kartulara ne pravi nikakvih poteškoća. Valjda još 60-tih godina 11. stoljeća Petar je nabavljao zemlje, početkom 70-tih godina je obolio i ozdravivši dao se na gradnju crkve i samostana; za vrijeme gradnje o. g. 1074.—1075. došao je u poljičko primorje kralj Slavac i tom prigodom presudio spor oko Glavice u korist Petra i sam obdario samostan, koji je g. 1080. dovršen a crkva tada posvećena.

Ako pak prihvatimo mišljenje, da je Slavac samostalan neretljanski vladar iz samog kraja 11. stoljeća, u poteškoći smo da objasnimo neke okolnosti i u nemogućnosti da to dovedemo u sklad sa nekim poznatim činjenicama.

U ispravi, koju je Barada našao u Vatikanskoj Biblioteci, vladara Neretljana Berigoja, koji ispravu potpisuje kao iudex Marianorum, sastavljač isprave u njenom tekstu nazivlje rex Marianorum.²⁰ Poznato je takodjer, da je nedavno u bernskoj biblioteci bio nadjen rukopis monaha Gottschalka, koji kneza Hrvata Trpimira spominje kao Tripe-mirus rex Sclavorum.²¹ Ne možemo prema tome kategorički isključiti mogućnost, da Slavčev naziv rex u kartularu označuje nekog, koji nije hrvatski kralj. Ali gore navedeni slučajevi su iznimke; pravilo je ipak, da se hrvatski kraljevi nazivlju rex, a neretljanski vladari od 9. stoljeća pa do Berigoja iudex Marianorum, a poslije toga dux Marianorum ili morsticus. Na iznimku imamo pravo misliti samo, ako nas na to nagone posebni razlozi. To međjutim nije slučaj kod Slavca; dapače obratno svi su indiciji protiv toga.

Moramo najprije napomenuti, da se Slavac spominje na još jednom mjestu u kartularu i to opet kao rex; to je ondje, gdje se iznosi kako je boraveći u poljičkom primorju u pratnji bana Petra i župana Zarube, dao samostanu sv. Petra neke zemlje i potvrdio zemlje darovane od svog brata i navodnog prethodnika na prijestolju neretljanskih vladara, Rusina. Značajno je, da u tim usko povezanim izvodima kartulara (72—75) njegov sastavljač Slavca nazivlje rex, a Rusina i na tom mjestu kao i na drugim mjestima kartulara (izvod 59, 97) nazivlje morsticus, to jest nazivom poglavara Neretljana u drugoj polovici 11. stoljeća (v. niže). Neizbježan je utisak, da se pravi razlika izmedju Slaviz rex i Rusinus morsticus.

Slavca prati u poljičkom primorju ban Petar. Ukoliko je poznato bana su imali hrvatski kraljevi ali ne neretljanski vladari. U Berigojevoj ispravi uz kneza stavljaju svoj potpis tri župana a nikakav ban. Konačno Slavac vrši vladalačku sudačku vlast s ove strane rijeke Cetine, dakle na teritoriju hrvatske države, a ne u neretljanskom kraju.²² Najbolju potvrdu, da je poljičko primorje pripadalo hrvatskom kralju imamo u jednom pasusu kartulara sv. Petra (izvod br. 98). Kralj Zvonimir je bio dao svom ujcu Strezi da pobire daću sa kraljevskih zemalja na obroncima Mosora u poljičkom primorju. Streza je svojatao tim povodom neku zemlju, koju je Petar Crni bio nabavio od privatnih vlasnika, pa je Petar poveo te vlasnike kao svjedoke pred kralja u Šibenik i dobio potvrdu svog prava vlasništva.

²⁰ Up. Barada, n. dj. str. 177.

²¹ Up. L. Katić, Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira, Zagreb 1932, str. 8.

²² I Novak drži, da su Poljica izvan neretljanske oblasti, ali iz toga ne izvodi argumente protiv kralja Slavca, neretljanskog vladara; up. Novak-Skok, n. dj., str. 198.

S druge strane, ako prihvatimo Baradino i Novakovo mišljenje, da je Slavac neretljanski vladar iz samog kraja 11. stoljeća, to je ovaj kraj ušao u sklop hrvatske države, i to za sva kasnija stoljeća, upravo u vrijeme skrajne slabosti, nutarnjih nemira i propadanja samostalnosti ove države; a to nije mnogo vjerojatno.

Ali ima nešto, što je važnije i presudnije, a to je da sve ukazuje na to, da je neretljanski kraj, već mnogo godina prije, to jest u vrijeme kneza Jakova i Rusina, župana »morskih« (morsticus) a navodnih pret-hodnika samostalnog vladara Neretljana, Slavca, bio ušao u sklop hrvatske države.

Isprava kneza Berigoja iz g. 1050., koju je Barada našao u Vatikan-skoj Biblioteci, svakako pokazuje, da je netočna Šišićeva tvrdnja, da je već početkom 11. stoljeća, a najkasnije oko g. 1020. neretljanska oblast došla pod državnu vlast hrvatskog kralja.²³ Još sredinom stoljeća Berigoj, iudex Marianorum, nastupa kao vladar u neretljanskom kraju i okružen svojim županima daje crkvu na otoku Biševu benediktin-skom samostanu na Tremitima. Berigoj se nazivlje iudex kao knez Družak u 9. stoljeću, i istupa samostalno prema vani kao imenom nepoznati odaslanik Neretljana, koji je oko g. 830. bio pokršten u Mlecima, kao knez Družak, s kojim je dužd Trandenik g. 839. sklopio poseban mir i kao uopće Neretljani, koji se opetovano u 9. i 10. stoljeću spominju u borbi s Mlečićima, odjelito od sukoba Mlečića s hrvatskom državom.²⁴

Ali malo poslije Berigoja mora da se situacija iz temelja izmije-nila. Knezovi Neretljana Jakov i Rusin ne zovu se više iudex već dux Marianorum (knez »Marjana« ili današnjim hrvatskim jezikom knez Primoraca),²⁵ odnosno morsticus (župan »morski« ili današnjim hrvat-skim jezikom župan primorski).²⁶ Osobito je zanimljiv ovaj drugi naziv, jer i po svojem obliku, kao i po tome kako dolazi u ispravama, jasno je, da ne označuje nekog vladara nego jednog od župana, pro-čelnika nekog kraja, u prisustvu kojih hrvatski kralj izdaje povelju: *Hacta sunt ante notitia horum testium...* Pribine cetinstici (iupani), Jacobi morstici, Adamizi nonensis iupani, Stresigne breberstici, Desi-miri corbavistici.²⁷

Jaš važnije jeste, da iz sačuvanih dokumenata jasno proizlazi, da je u vrijeme kralja Zvonimira i Stjepana II Jakov, dux Marianorum, ili morsticus, u stvari bio hrvatski velikodostojnik usko vezan s dvo-rom i državom hrvatskom. Na početku svog vladanja Zvonimir je po-vođom svečane posvete katedrale hrvatskog dvorskog biskupa održao u okolici Knina saborovanje, na kojem su odasvud dolazili ljudi tražeći prava i pomoći. Tu su uz kralja na okupu crkveni i svjetovni odličnici i tu je prisutan knez Jakov, kojega kralj određuje kao onoga, koji će uvesti duvne u Splitu u posjed zemlje u Pustici, koju im je kralj

²³ Up. F. Šišić, *Pov. Hrvata*, str. 483.

²⁴ Up. Rački, *Documenta* str. 334, 336, 366, 374, 400, 425—427.

²⁵ Up. Novak-Skok, n. dj. str. 279.

²⁶ Up. Novak-Skok, n. dj., str. 276 i 279.

²⁷ Up. Rački, *Documenta* str. 117; vidi slično str. 149.

darovao. Godine 1078. Jakov je u društvu hrvatskih crkvenih i svjetovnih odličnika i župana prisutan i svjedok darivanju kralja Zvonimira prava u župi Cetini splitskoj nadbiskupiji. Iste se godine Jakov našao uz kralja u Šibeniku, gdje je kralj u društvu mnogih hrvatskih odličnika i papinog legata kardinala Petra, koji je upravo tada boravio u hrvatskim stranama, potvrdio Petru Crnom pravovaljanost posjeda neke zemlje nabavljene od Petra Crnog (v. gore). I na saboru koji je g. 1089.—1090. održao kralj Stjepan u Šibeniku nalazimo kneza Jakova.²⁸ Jasno je po svemu, da je u vrijeme Zvonimira i Stjepana neretljanski kraj dio hrvatske države.

3.

Postavlja se pitanje kada je neretljanska oblast ušla u sklop hrvatske države. Tu nam pomaže Baradino točno upozorenje, da se Jakov, dux Marianorum, spominje u kartularu (izvod br. 5) još u prvom sudbenom sporu oko nekih zemalja ispod brdašca kod Stinice, koji je održan mnogo godina prije, nego li je spor oko tog brdašca, na kojem je Petar Crni bio počeo graditi naselje za samostanske slugе, presudio kralj Slavac; a to je moralo biti, kako vidjesmo, negdje oko god. 1074. do 1075. Iz toga slijedi, da je Jakov bio dux Marianorum već u vrijeme kralja Petra Krešimira, pa ponovo u vrijeme Zvonimira i Stjepana. Njegovu je funkciju poglavice Neretljana samo na kratko vrijeme prekinula epizoda kralja Slavca, koji je tu funkciju dao svom bratu Rusinu morsticus-u. To je razlog, zbog kojeg se knez Jakov ne javlja pod Slavcem, kada ovaj traži od Petra Crnog, da svoje pravo na sporno brdašće dokaže pomoću tri bolja svjedoka iz prve rasprave.²⁹

O knezu Jakovu u vrijeme Petra Krešimira ne znamo mnogo. Nemamo dokaza o njegovom položaju na hrvatskom dvoru kao u vrijeme kralja Zvonimira. Ali Jakov nosi već u Krešimirovo vrijeme naziv dux Marianorum, stalno boravi u Splitu okružen cum suis militibus i risariusom Zavidom i pred njim se iznose na odluku sporovi o zemljama u poljičkom primorju na hrvatskom teritoriju; a sam Split je u Krešimirovo doba postao integralni dio države kralja Hrvatske i Dalmacije. Je li onda smjelo nagadjati, da je već u vrijeme Petra Krešimira, koji ponosno ističe, da je deus omnipotens terra marique nostrum prolongavit regnum, neretljanska oblast ušla u sklop hrvatske države?³⁰

²⁸ Up. Documenta str. 113, 117, 132, 149. Ove su isprave dijelom preradjene, ali kako Šišić piše, »njihova je historijska eksploatacija ostala netaknuta« odnosno »sadržina je u suštini autentična« (Šišić, Povj. Hrv., n. dj. str. 544, bilj. 47 i str. 576, bilj. 49).

²⁹ Barada, u vezi sa svojim mišljenjem o pojavi kralja Slavca tek krajem stoljeća, tumači izostanak Jakova na raspravi pred Slavcem time, što je Jakov bio u to vrijeme već mrtav (n. dj. str. 197, bilj. 115).

³⁰ Ovim člankom htio sam samo upozoriti na slabe strane teze o Slavcu, samostalnom vladaru Neretljana iz kraja 11. stoljeća, a ne zaći u pitanja, što je Slavca dovelo do hrvatskog prijestolja, da li dinastički momenti ili crkveno-

QUELQUES REMARQUES SUR LE ROI SLAVAC

Résumé

L'auteur soumet à une analyse critique la thèse de M. Barada et de V. Novak qui ont tenté de prouver que le rex Slavizo du cartulaire de St. Pierre de Gumaj ne serait pas un roi croate ayant régné entre Petar Krešimir et Dimitar Zvonimir, mais bien un souverain autonome des habitants de la région de la Neretva dont le règne se situerait vers la fin du XIe siècle. L'auteur s'oppose à cette thèse en s'appuyant sur les arguments suivants: 1) Entre la consécration de l'église élevée par Petar Crni, et la fondation du monastère où Petar Crni finit par prendre, après une maladie grave, sa retraite, il ne s'est pas écoulé un espace de temps considérable; il s'agit au contraire de deux faits contemporains puisque, dans le cartulaire, le terme de « ecclesia » est employé souvent là où, évidemment, on parle du monastère. 2) Le passage du cartulaire où le roi Slavac est mentionné comme juge dans un litige pour une terre appartenant à Petar Crni, est étroitement lié, et par son contenu et par son style, à l'introduction du cartulaire qui est datée par la consécration de l'église en 1080. Il s'ensuit que le jugement du roi Slavac eut lieu avant 1080. Du fait que Slavac y est appelé rex, qu'il apparaît accompagné du ban et qu'il rend le jugement sur des terres situées sur le territoire croate de la rive droite de la Cetina, il s'ensuit qu'il fut roi croate et non pas un souverain des habitants de la région de la Neretva.

La région de la Neretva qui avait son souverain indépendant, iudex Marianorum, jusqu'au milieu du XIe siècle encore (Berigoj, 1050), devint, un peu plus tard, une partie de l'état croate. Le chef de cette région, Jakov dux Marianorum, ou bien morsticus (sc. iupanus), devint grand dignitaire à la cour du roi croate. Au temps du roi Petar Krešimir, Jakov exerce sa fonction à Split entouré cum suis militibus, tandis que sous le règne des rois Zvonimir et Stjepan III, il se trouve près de Šibenik à la cour royale où il prend activement part au conseil du roi et dans l'exécution de ses ordres. Au temps de l'épisode brève et, quant à ses causes, encore trop peu éclaircie, du règne de Slavac, la fonction du chef de la région de la Neretva, morsticus, fut exercée par le frère de Slavac, Rusin.

političke borbe, da li je Slavac ili Krešimir bio zarobljen od kneza Amika itd. Slavčev nastup je u svakom slučaju bila kratkotrajna epizoda, valjda samozvanog i samo u dijelu zemlje priznatog vladara. Na to sluti navod u kartularu sv. Petra, da je on u poljičko primorje došao causa discordie que erat inter Slavizo et Lubomiro kao i ono ea tempestate, qua comes Amicus regem Croatie cepit, što pokazuje, da Zvonimir nije mirno i neposredno naslijedio Petra Krešimira.